

war«; gre torej za konec osvajalnih vojn. Pred dnevi sem v svojem predavanju v »stari« Gorici opozarjal na radikalno spremembo, ki jo kaže npr. en milijon mrtvih na soški fronti, danes pa – kot smo rekli – konec teritorialnega ekspanzionizma. Namesto osvajalnih vojaških spopadov med posameznimi državami imamo »čakalno listo«, dolgo vrsto, kjer čakamo, da bi nas sprejeli v širši krog evropskih držav, vendarle ob predpostavki o priznavanju naše avtonomije in identitete.

S tem pa prehajam na drugo točko, da še nikoli v zgodovini nismo bili *tako ogroženi* kot danes. pri tem ne gre za okupacijo, saj nas ne bo niti Italija niti Nemčija ali kdor koli v tem smislu okupiral. Nadnacionalne norme, standardi in organizmi so postali tako pomembni, da tega ne dopuščajo, pa tudi medsebojna povezanost in odvisnost tega ne dopuščata. Ob vsem razočaranju nad vlogo velikih sil celo v prostoru nekdanje Jugoslavije, vendarle – vsaj za zdaj – mednarodna skupnost ostaja dosledna v tem, da ne priznava nikakršnih *nasilnih sprememb meja*.

Če pravim, da še nikoli nismo bili tako ogroženi kot danes, imam tu v mislih nazoren primer, ko je naša nova ustava sicer sprejela nekaj, kar pa bomo očitno morali izločiti, če se bomo hoteli vključiti v Evropsko skupnost; sicer se bomo sami izločili iz Evrope. Tujci namreč ne morejo postati lastniki nepremičnin. Na zemljevidih Evrope pa že vrisujejo puščice, ki kažejo, kako se povečuje pritisk iz severnega dela Evrope proti južni; izkušnje iz Avstrije nam kažejo, kako se dvigujejo cene zemljišč ob vdiranju tujega kapitala.

»V Evropi brez meja«, o kateri so pri nas tudi brezmejne iluzije, ker poudarjamo samo lepšo stran medalje, je torej zajeto tudi vprašanje o ogroženosti in preživetju kakor še nikoli v zgodovini. V preteklosti smo bili dosti bolj ločeni od drugih narodov, danes pa prihaja do *prežemanja kultur in narodov*; naše razprave pa se večinoma omejujejo samo na kratkoročne ukrepe. Aleksander Bajt je v Naših razgledih – sicer kot ekonomist – že pisal o nevarnosti, da bomo postali »hlapci na svoji zemlji«; nakazal je nujne *kratkoročne* zaščitne ukrepe. Toda v dolgoročni perspektivi je vprašanje še dosti težje: predvsem je to vprašanje, ali je končni »izid« sploh v naših rokah. Koliko je ta problematika sploh – z vsemi sredstvi, ki jih imamo – obvladljiva? Dimitrij Rupel je izražal prepričanje, da bo problem slovenstva v temeljih rešen, s tem ko bomo dobili svojo samostojno državo. Vendar pa hkrati na Zahodu ugotavljajo, da je nacionalna država že preživela in se tudi sama umika v zgodovino.

Ob obetajočih perspektivah ekonomskega razvoja torej hkrati – kljub izobilju lepih besed o bogastvu raznovrstnosti (tudi v okviru Evropske skupnosti) – ni videti zagotovil in perspektiv dolgoročnega »etnorazvoja«.

PETER KLINAR

Liberalnejše poti razvojnih sprememb

Pri branju gradiva, ki se nanaša na tematiko te okrogle mize, in pri poslušanju predgovornikov, se mi odpirajo nekatere dopolnitve in dileme.

Prvi sklop mojih dopolnilnih razmišljanj zadeva ugotovitve o neskladnosti

sprememb in razvoja na posameznih področjih. Točno Južničevo in Senjurjevo splošno ugotovitev o neskladnosti gospodarske rasti in razvoja družbenopolitičnih odnosov je mogoče ponazoriti z ekonomskimi spremembami: od industrijskih k storitvenim dejavnostim, rastjo produktivnosti in ekonomske potrošnje na eni strani, ki jih ne spremljajo ustrezne družbenopolitične spremembe, vidne pri uveljavljanju splošne mobilnosti, tolerance, konsenzualne demokracije in družbene participacije, na drugi strani. Družbenopolitični odnosi niso skladni z ekonomskimi razvojnimi spremembami.

Neskladnosti sprememb na posameznih področjih je treba dodati še dve neskladnosti, ki se mi zdita pomembni za današnjo razpravo. Govoriti kaže o neskladnostih med različnimi ravnmi sprememb. V mislih imam ravni: individualnih sprememb (stališča), skupinskih sprememb (odnosi, komunikacije, statusi, organizacije ipd.) in družbenih sprememb (stratifikacija, politični sistem). Če vzamemo za primer našo družbo, kažejo empirični podatki, da sistemske politične spremembe v prejšnjem političnem režimu niso pogosto bolj izrazito odsevale v skupinskih spremembah (npr. neučinkovanje vsiljene celodnevne šole na družinske odnose). Še manj so sistemske spremembe učinkovale na individualne spremembe (na primer sistemskemu zavračanju zasebne lastnine ni uspelo spremeniti pozitivnega individualnega vrednotenja zasebne lastnine).

Drugi sklop neskladnosti družbenih sprememb, ki bi ga kazalo vključiti v našo razpravo, pa zadeva neskladnost stroškov sprememb. Omenil bi ekonomske, socialne in psihološke stroške. Ekonomski stroški (naložbe) učinkujejo na povečevanje življenjskega standarda, hkrati pa povzročajo socialne stroške v obliki zniževanja zdravstvenih ravni in naraščanja onesnaževanja, prometnih nesreč, kriminala, nasilja, političnega cinizma ipd. Ekonomske razvojne spremembe povečujejo deleže nezaposlenih. Zastavlja se vprašanje, kako zaposliti številne profile strokovnjakov. Ekonomski stroški so neskladni s socialnimi kakor tudi s psihološkimi stroški. Z ekonomskimi spremembami naraščajo psihološki stroški: dehumanizacija, izguba individualnosti, robopatologija z alienacijo in duhamorno rutino, strah, negotovost ipd. Stalen ekonomski razvoj bolj znižuje kot zvišuje blaginjo, na kar opozarjajo naraščajoči socialni in psihološki stroški ter njihova neskladnost z ekonomskimi stroški. Dvig ekonomskega standarda je povezan z nesorazmerno velikimi socialnimi in psihološkimi stroški.

V razpravo bi vključil še dvojje vprašanj, ki se mi zdita pomembni za slovenske razmere. Najprej nekaj besed o vzorcih sprememb v majhnih družbenih sistemih. Znani so številni procesi uveljavljanja sprememb v majhnih družbenih sistemih, od katerih se zdi, da proces difuzije ni najbolj primeren. Pri difuziji gre za celovitejši prenos elementov drugih velikih kultur, ki se razpršijo v sistemih, ki jih prevzemajo, s tem pa postajajo ogroženi izvorni kulturni elementi majhnih družbenih sistemov. Za majhne družbene sisteme se zdi, da sta sprejemljiva druga procesa vzorcev družbenih sprememb, to sta procesa; adopcije in akulturacije.

Adopcija je postopen, premišljen, selektiven proces sprejemanja in uporabe sprememb iz drugih sistemov. Do tega procesa je mogoče priti z izborom različnih informacij in s preizkušanjem učinkov sprememb na majhnih vzorcih, še posebej z vidika kompatibilnosti teh sprememb z obstoječo socialno strukturo, kulturo ipd. V slovenski družbi imamo slabe izkušnje iz preteklosti in sedanjosti pri uvajanju eksperimentalnih sprememb na ravni celotne družbe. Odločitev za adopcijo sprememb je mogoča po temeljito opravljenih predhodnih postopkih, ki šele zagotavljajo uveljavljanje selektivne in premišljene adopcije sprememb.

Za slovensko družbo, ki jo štejem med majhne družbene sisteme, utegne biti

uporaben vzorec uveljavljanja sprememb proces akulturacije. Akulturacijo je mogoče razumeti kot sprejemanje nekaterih elementov druge kulture, ne pa celotne kulture, kar zagotavlja takšne družbene spremembe, ki ohranjajo lastno kulturo. Akulturacija se loči od difuzije prav po delnem in ne celotnem sprejemanju drugih kultur, kar omogoča, da je ta proces hitrejši in učinkovitejši od difuzije.

V sedanjem pluralističnem svetu s pojavi interkulturalizma se zastavlja vprašanje, kako morejo majhni in manj razviti družbeni sistemi priti do recipročnosti akulturacijskih procesov, brez katere ni družbenih sprememb, zasnovanih na procesih tolerantnega kulturnega pluralizma in razvitejše adaptacije.

Selektivna adaptacija in akulturacija sta procesa, ki se zdita uporabna pri uveljavljanju vzorcev sprememb v majhnih družbenih sistemih.

Drugi sklop problemov, povezan s slovensko družbo, se nanaša na strategijo sprememb. Zdravko Mlinar je oblikoval tezo, da za Slovenijo velja, da se premika od razmer, značilnih za teorijo odvisnosti in opiranja na lastne moči, egalitarizma ter nacionalizma, k liberalnejši strategiji odprtih vrat in k antiegalitarni in antinacionalni usmeritvi. Upravičeno je dodal, da se Slovenija od te druge smeri še začasno umika. Z Mlinarjevim mnenjem o antiegalitarizmu kakor tudi o dolgoročnejši strategiji odprtih vrat se je mogoče načeloma strinjati. Odpirajo pa se dileme o začasnosti nacionalizma oziroma o prehodu v antinacionalizem. Pojavljajo se številni znaki, ki govorijo, da obdobje nacionalizma ne bo kratkotrajno. Notranji argumenti za to trditev so naslednji: slovenska nacionalna država je pravkar nastala in še ni povsem razvita. Nacija postaja središče vsega in med glavne politične dejavnike prištevamo nacionalno usmerjene politične stranke. Razmahnili so se nacionalni konflikti in pretrgali stiki z drugimi narodi nekdanje Jugoslavije. Nacionalna država se ukvarja z zapletenimi problemi ustvarjanja pravne države in reda. Ob afirmativnih elementih etnonacionalizma, usmerjenega v graditev samostojne nacionalne države, se porajajo tudi problematični elementi etnocentričnega etnonacionalizma (skrajni nacionalizem, revanšizem ipd.), ki zavirajo modernizacijo nacionalne države v smeri njenih odprtosti za uveljavljanje posebnih regionalnih, manjšinskih in individualnih interesov in civilne družbe. Modernizacija nacionalne države zahteva omejitve državnih pristojnosti in sprejemanje procesov tolerantnega etničnega pluralizma, brez katerih nadnacionalni integracijski procesi niso mogoči. O pojavih nemodernega razvoja slovenske nacionalne države govorijo nerazviti etnični pluralizem v odnosih do pripadnikov drugih narodov nekdanje Jugoslavije, obravnavanje imigrantov iz drugih okolij nekdanje Jugoslavije, zapiranje pred imigracijami iz teh okolij, protekcionistični osnutek zakona o tujcih ipd..

Zunanje znake, ki opozarjajo na dolgotrajnost obstoja nacionalne usmeritve slovenske družbe, bi mogli posplošeno izraziti z zunanjo strategijo priprtih ali zaprtih vrat Zahoda do nastajajočih postsocialističnih družb. Zahod doživlja integracijo, Vzhod pa dezintegracijo in med oba dela Evrope se postavlja nova meja (nova železna zavesa), ki jo gradi tokrat Zahod, kar zadeva pretok ljudi (migracije). Zahod se čuti ogroženega pred migracijskimi pritiski z Vzhoda in sprejema omejitvene ukrepe migracijske politike, s katerimi se tudi rušijo liberalnejša načela imigrantske politike (pluralistične integracije). Odnos Zahoda do Vzhoda in širših evropskih integracijskih procesov ni razviden le iz njegove strogo selektivne migracijske politike, ki sprejema predvsem nosilce razvoja (strokovnjake) z Vzhoda, druge množične imigrantske kategorije, vključno z begunci pa zavrača, marveč tudi iz počasnih in zadržanih načinov sodelovanja pri reševanju jugoslovanske krize, pri hitrejši modernizaciji novih nacionalnih postsocialističnih držav ipd.

Kje so notranje možnosti za utiranje poti k liberalnejši strategiji razvojnih sprememb, ki hkrati odpirajo vrata navzven? Strategijo sprememb kaže usmeriti k nenasilnim spremembam, delovanju civilne družbe, socialnih gibanj. Gre za ustvarjanje družbenega razpoloženja za množično odzivanje na razvojne spremembe. Dosedanja slovenska družba je bila pod pritiski politokracije navajena na prisilne, vsiljene, nedemokratske družbene spremembe, pa zaradi tega manjša družbena podpora spreminjevalnim procesom. Politični sistem, ki ima tudi danes z eksplozijo nacionalne države in z iniciranjem strategij družbenih sprememb tako pomembno težo, vendar kot pravi J. Berger, ne posebej družbe in je le eden od družbenih podsistemov, zato se precenjuje v zvezi s strategijami družbenih sprememb. Te je, kot rečeno, treba zasnovati na odprti družbi, na razmahu civilne družbe in na prostovoljno sprejetih, množično uveljavljenih družbenih spremembah.

ANDREJ KIRN

Evolucija, napredek, merila napredka

Za razumevanje napredka in razvoja so pomembna tri vprašanja: kako, zakaj in čemu napredek. Lahko so cilji napredka sprejemljivi, ne pa načini njihovega uresničevanja. Cilji napredka so lahko odvisni od vzrokov za določeno stanje in ko teh ni več, se tudi cilji spremenijo.

Vsaka teorija razvoja, posebno še napredka, je vrednotno obremenjena. Ni mogoče konstruirati nevrednotne, nekateri bi rekli čisto znanstvene objektivne koncepcije razvoja in napredka. V tem hipu smo namreč že do kolen zabredli v močvirje razprav med vrednotami in znanstveno objektivnostjo. Ker sem o tem obširneje pisal v uvodni študiji k zborniku Znanosti v družbeno vrednotnem svetu, Ljubljana 1988, se ob tej priložnosti v to problematiko ne bom spuščal. Bi pa samo poudaril, da aksiološke znanosti ne zožujem in ne izenačujem z ideološkostjo. Načeloma vsak družboslovni znanstveni pojem prevzame ideološko funkcijo zunaj znanosti, vendar pa to še ne pomeni, da se v znanosti ne obravnava v skladu z obstoječimi standardi družboslovne znanstvene objektivnosti in utemeljenosti. Ideologija razvoja še vedno obstaja zunaj in znotraj znanosti, toda to še ne pomeni znanstvenega diskreditiranja ved, ki se ukvarjajo s socialnopolitičnim in gospodarsko-tehnološkim razvojem. Ideološkost po mojem tudi ne obstaja samo v državni in politični instrumentalizaciji določenih idej in spoznanj.

Pri razpravah o družbenem razvoju in napredku imajo svojo teoretsko, prenosno sporočilno vrednost sodobne diskusije biologov, ki se sprašujejo, ali je možno govoriti o napredku v okviru biološke evolucije. Želel bi posredovati nekaj njihovih ugotovitev, ki so lahko produktivne in koristne za družboslovce.

Ob stoletnici smrti Darwina 1982 je bil organiziran znanstveni simpozij. Gradi-va zanj so izšla pod naslovom »Evolution from Molecules to Man«. Nekateri udeleženci so izrazili pomisleke do takšnega naslova, češ da postavlja Darwina v neko progresistično tradicijo, ki pri njem nima opore, ker je zanj bila evolucija neusmerjen proces, ki poteka dokaj počasi in ne vodi nikamor. Vendar mi ni